

युवा कसे जगत आहेत?

मागील लेखात आपण बघितले त्याप्रमाणे भारतात 18 ते 29 वर्षे या वयोगटात 26 कोटी युवा आहेत. पण ते काय करत आहेत, त्यांचा रोजचा दिवस कसा जगत आहेत, हे युवा स्वयंविकासाच्या इष्टतम स्थितीत आहेत का? अत्यंत कळीचे असे हे प्रश्न समजून घेण्यासाठी प्रथम काही उदाहरणे बघूयात.

श्रावणी चंद्रपूरची. स्वतःची इच्छा नसतांना देखील आई-वडीलांचा आग्रह म्हणून तिने त्यांनी सांगितलेल्या विषयात पदवीचे शिक्षण घेतले. आता तिला फार पैसे मिळतील अशी नोकरी लगेच सापडत नाही आहे. आई-वडील म्हणताहेत की तू पुण्याला जा आणि स्पर्धा परीक्षांचे क्लासेस लाव. तिची ती देखील इच्छा नाही. कुठे शिकाऊ उमेदवारीचे काम करावे यासाठी ती वा पालक दोघेही तयार नाहीत. परिणामतः पदवी संपून दोन वर्षे झालीत तरी श्रावणी घरीच बसून आहे. दिवस कसा जातो तर प्रामुख्याने मोबाईल, इन्स्टाग्राम व युट्यूबवर.

वैभव मुंबईच्या एका प्रतिष्ठित महाविद्यालयात एमबीबीएसच्या तिसऱ्या वर्षाला आहे. हॉस्टेलला मुलांमध्ये दारु व गांजा सर्रास चालतात. दुसऱ्या मजल्यावरच्या त्याच्या रूमकडे चालत जात असतांना दोन्ही बाजूला अनेक बाटल्या पडलेल्या दिसतात. मेसमधले जेवण ना स्वास्थपूर्ण ना चवीष्ट. खूपदा बाहेरून स्विगी, झोमॅटोवरून पदार्थ ऑर्डर केले जातात. त्यांचे अर्धवट अन्न उरलेले अनेक डब्बे व पार्सल्स विविध खोल्यांच्या दरवाज्यांबाहेर पडलेले दिसतात. तिथे अनेक उंदीर फिरत असतात. पुरेसे उन व खेळती हवा नसल्याने अनेक कपड्यांना फंगस लागले आहे. पण पोस्टिंगला जायचे असल्यास तोंडावर पाणी व अंगावर भरपूर स्प्रे मारून चटकन तयार व्हायची कला वैभव व त्याच्या मित्रांनी अवगत केली आहे. 'हॉस्टेल लाईफ' हे असे असणारच असे मानून यात काही गडबड आहे असे देखील आता वैभवला वाटत नाही. रोजचे (प्रामुख्याने रात्रीचे) सुमारे 4 ते 5 तास हे वैभव इन्स्टाग्राम रील्स स्क्रोल करण्यात, मिझांपूर - मनी हाईस्ट सारख्या वेब सिरिज बघण्यात, पब्जी वा इतर गेम्स खेळण्यात घालवतो. तो सहसा रात्री 3 वाजता झोपतो. पुस्तके वाचण्याची तशी वैभवला फारशी सवय नाहीच पण आता मित्रांच्या सांगण्यावरून त्याने अंकूर वारिकू यांचे 'डू एपिक शिट' हे पुस्तक चाळायला घेतले आहे. कुठलेच वर्तमानपत्र वाचत नसल्याने भारताच्या सुप्रीम कोर्टाचे मुख्य न्यायाधीश हे धनंजय चंद्रचूड आहेत आणि नुकताच इतर न्यायाधीशांना कॉलेजियम पद्धतीने नियुक्ती द्यावी की नाही यावर सरकार आणि कोर्टाचा काही वाद झाला या (व अशा) बाबतीत वैभव पूर्णपणे अनभिज्ञ आहे.

अक्षय वीड जिल्ह्यातल्या एका गावातील हुशार मुलगा. नवोदय विद्यालयात बारावीपर्यंत शिकून तो आता अभियांत्रिकीचे शिक्षण घ्यायला औरंगाबादला आला आहे. कॉलेज तर म्हणायला सुरु आहे पण लेक्चर्स व प्रॅक्टिकल्स क्वचितच होतात. आई-वडील वा घरच्या इतर कोणाशीही अक्षयला फारसे नीट बोलता येत नाही, स्वतःच्या भावना नीट व्यक्त करता येत नाहीत. 'जेवण झाले का, सर्व ठीक सुरु आहे ना' या भोवतीच बोलणे थांबते. कॉलेजमध्ये दोन-तीन मित्र आहेत पण त्यांच्यासोबतचा संवाद देखील उथळ आहे. आपली घुसमट होते आहे, सतत एकटेपणाची भावना आहे असे अक्षयला वारंवार वाटत असते.

नाशिकच्या अभिनवची एमबीबीएसची पदवी पूर्ण होऊन आता तीन वर्षे झाली आहेत. पुढे पीजी करायला हवे, ते देखील रेडियोलॉजी, ओर्थोपेडिक्स वा स्किन याच विषयात असे त्याला वाटते, कारण त्या ब्रांचेसना प्रतिष्ठा आहे, त्यात बक्कळ पैसा आहे असे त्याला सिनियर्सनी सांगितले आहे. दुर्दैवाने यात किंवा इतर कशातही प्रवेश मिळेल एवढे गूण अभिनवला नीट पीजीच्या परीक्षेत मिळत नाही आहेत. तीन वर्षे झालीत तरी तो अद्याप परिक्षाच देत आहे. तोच तोच अभ्यास करून अभिनव कंटाळला आहे. बऱ्याचदा त्याला फ्रस्ट्रेटेड वाटतं. कॉलेजमध्ये फिरतांना लाज वाटते. खोली – लायब्ररी – मेस एवढेच चक्र दिवसभर चालू आहे. 27 वर्षे वय झालं तरी अजूनही त्याचा गुजारा आई-वडील पाठवत असलेल्या पैशांवरच होतो आहे.

जळगावची प्रणाली आता गेली चार वर्षे पुण्याला एका बहुराष्ट्रीय कंपनीत नोकरी करते आहे. तिला भरपूर पॅकेज आहे याचा तिला झालेला आनंद आता ओसरला आहे पण त्याबाबत तिच्या आई-वडीलांना असलेला अभिमान मात्र अजून कायम आहे. त्याहून किमान दीडपट अधिक कमावणारा मुलगाच प्रणालीकरिता बघायचा असे त्यांनी ठरवले आहे. इकडे प्रणालीला मात्र तिच्या कामात आता कुठलाही उत्साह राहिलेला नाही. रोज पाच कधी वाजतील याची ती वाट बघत असते. ऑफिसमधील सहकारी देखील विकेंडचा प्लॅन काय करायचा याचीच चर्चा करत असतात. दारू पिणे प्रणालीला स्वतःला फारसे पटत नाही पण सोबतचे मित्र-मैत्रिणी मनसोक्त पितात आणि आपण एकटे पडायला नको म्हणून ती त्यांच्यासोबत पब्सना जात असते. पुण्यातले बहुतांश हॉटेल्स त्यांनी पालथे घालून झाले आहेत. 'पुण्यात फ्लॅट बूक कर' असा पालकांचा तगादा सुरू असतो तो तिने कसाबसा आतापर्यंत थोपवून धरला आहे. आपण काही सामाजिक योगदान द्यावे असेही प्रणालीला अधेमध्ये वाटते पण नेमके काय करावे हे काही सुचत नाही.

प्रतीक नांदेडचा. विद्यापीठामध्ये एमएच्या पहिल्या वर्षाला त्याने नाव नोंदवले होते पण मग मध्येच ते सोडले. त्याचा दिवसाचा मुख्य कार्यक्रम म्हणजे इतर दोन मित्रांना घेऊन रोज 50-100 रुपयांचे पेट्रोल भरून त्याच्या यामाहा बाईकवर ट्रिपलसीट फिरणे. त्याला टापटीप कपडे घालायला आवडते. फोटोग्राफरला 200 रुपये देऊन रोज मस्त फोटो काढून घेणे आणि त्याची इन्स्टाग्राम स्टोरी करणे हा त्याचा आवडता छंद. कोणाचे फॉलोअर्स किती व ते कसे वाढवायचे हा तीन मित्रांच्या गहन चर्चेचा नेहमीचा विषय. काम व कमाई यापेक्षा दारू, खर्चा व कॅरम हे जवळचे मुद्दे. आपल्या सारख्या युवांना 'नीट' (NEET – Not in Education, Employment or Training) म्हणून संबोधले जाते हे त्यांच्या गावीही नाही. आणि सरतेशेवटी, आपल्या सगळ्यांच्या परिचयाचा, संदीप. वाशिम जिल्ह्यातल्या रिसोडचा. कृषीमध्ये बीएससीची पदवी घेऊन आता चार वर्षे पुण्यात स्पर्धा परीक्षेची तयारी करतो आहे. युपीएससी नाही तर किमान एमपीएससी तरी होऊ या इच्छेवर तगणाऱ्या लक्षावधी तरुणांपैकी तो देखील एक आहे.

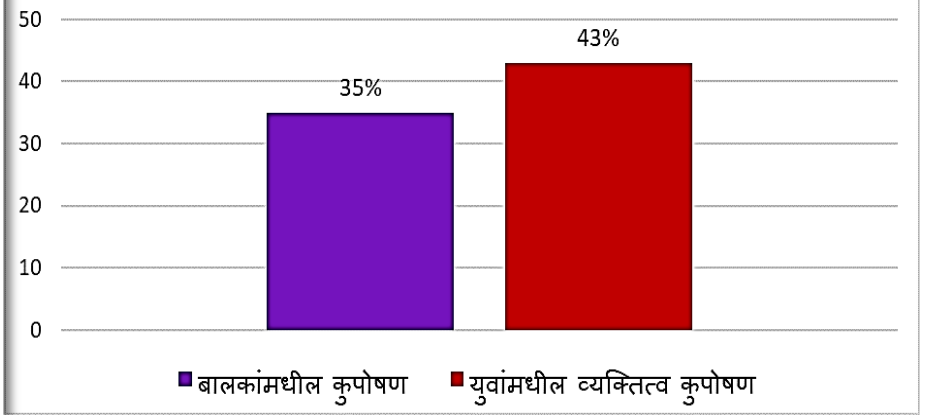

वरील सातही उदाहरणे (नावे बदलली आहेत) हे अपवाद नाहीत तर सध्याच्या युवांच्या सार्वत्रिक स्थितीचे प्रातिनिधिक निदर्शक आहेत.

निर्माण उपक्रमाद्वारे गेल्या दीड दशकात प्रथम महाराष्ट्रातील आणि नंतर भारताच्या 21 राज्यातील हजारो तरुण-तरुणींना भेटण्याची, संवाद साधण्याची, त्यांचे जीवन जवळून पाहण्याची संधी मला आणि निर्माण टीम मधील माझ्या सहकाऱ्यांना लाभली. त्यादरम्यान हे सात जण विविध रुपात, तपशीलाच्या काही बदलासह आम्हाला वारंवार भेटलेत. मनापासून वाईट वाटावे अशी ही परिस्थिती आहे.

लहान मुलांच्या शारीरिक कुपोषणाबाबत बऱ्याचदा चर्चा होते, बातम्या होतात, ते योग्यच आहे. पण आपल्या युवांच्या व्यक्तित्व कुपोषणाची काय परिस्थिती आहे याची भनक देखील कोणाला नाही. नॅशनल फॅमिली हेल्थ सर्व्हे - 5 च्या आकडेवारीनुसार महाराष्ट्रातील 5 वर्षाखालील बालकांमध्ये कुपोषणाचे (stunting) प्रमाण हे 35% आहे. मात्र निर्माणद्वारे आम्ही केलेल्या युवांच्या अभ्यासात युवांमधील व्यक्तित्व कुपोषणाचे (languishing) प्रमाण हे 43% आढळून आले. भारतासाठी हा एक अत्यंत महत्त्वाचा प्रश्न आहे हे लक्षात घेऊन ही परिस्थिती बदलण्यासाठी काय करता येईल याची चर्चा आपण पुढील लेखात करूया.

बालकांमधील कुपोषण आणि युवांमधील व्यक्तित्व कुपोषण - तुलना

अमृत बंग

लेखक हे 'निर्माण' युवा उपक्रमाचे प्रमुख आणि 'सर्च' या सामाजिक संस्थेचे सहसंचालक आहेत.

amrutabang@gmail.com

युवा कसे जगत आहेत ?

चतुःसूत्र
अमृत बंग

वयात २८ ते २९ वर्षे या वर्गात २५ कोटी युवा आहेत. पण ते काय करता आहेत, त्यांचे रोजगार दिसत काय असत आहेत, हे युवा स्वामीकराच्या दृष्टान्त मिश्रीत आहेत का? अन्वय कळवते असे हे प्रश्न समजून घेण्यासाठी प्रथम काही उदाहरणे घ्या या.

आयुष्येचे चतुःसूत्रे. स्वतःची इच्छा मतानुसार घेऊन, नॉ-वॉइंटोचा आवाज श्रावण किने स्वतःची स्वतंत्रता किंवा विवाह बदल घेऊन घेतले. अशा विवाह फार पैस मिळालेले असे नेहमी लोच खबरदारी नही, अशी मिळते आहे. अर्ध-वर्तिल म्हाणारांत की व पुण्याला जा आणि सर्वांची परिभ्रमणे करणेस लागू, तिची तीरेछोली इच्छा नाही. फुटे निरकाळ उमेदवारीचे काम करणे वास्तवी ते ख फालक येणेही लागू नाहीत. परिणामात यदी कुठून दीन वी झाली ती झाली होती बघतू आहे. दिवस काय जोतू तर प्रत्युत्पत्ती कोणता, इतरांच्या व यतुदुबदार.

वैभव मूर्खत्वाच्या दृष्टान्त मिश्रीत मानवित्वाबाबत एम्बेकेस्यस्य तिसऱ्या वर्षीत आहे. इंदिराजीव मुलांमधे दसू य यांज सरत पाहतात. दुसऱ्या मजकूरदारच्या त्यांच्या रुमकडे चालत जात असतात दीनी वातूला अनेक खट्टय घडलेल्या विवाहात, मोसमाची असणू या स्वास्तुयुं नू बघित. युवाय मोहयन विन्वी, प्रोबंटीयवन पुरवणं और कले जाताने, अर्धवट असून उरलेले अनेक रुपे य वारंलस विविध कोळयस्य दरवाजाकारे घडलेली दिवालात, किने अनेक उंदीर फितात असतात. पुरेते जग नू खेळांही हवा मारल्याने अनेक कचळ्यांचा पुरवणू लवणे आहे. पण, पांटेदस्ता जगने आपल्याला तोडवणू पणू य अनेकवार पणू ये असूय घट्टवून वार वारतची कला पैयव य तायव मिळानं अयन केली आहे. 'हॉटेल्स घराय' हे असे अणायप असे मानून तात काही घडवणू आहे असेरिशीत आत पैयकवत घडत नाते. गेवणं (प्रखाने आत) मुंघारे वने पैय तात हे पैय इन्टरग्राम रीस खेळा घरायत, मिंसांनू - नू ही तारवसारखणू येव वीरंनू करणत, फळी या तार वस खेळाकवत

रवत.चा आवाज नाही, पुरेते पर्याय उपलब्ध नाहीत, व्यक्तिताच्या परिपूर्तीची गरजच जवळव्यांनी ओळखलेली नाही आणि वेळ द्यावा घालवण्याची प्रलोभने तर अनेक ! हा दोष एकेकट्या युवांचा नसून, 'व्यक्तित्व कुपोषणा' च्या समस्येचे हे बळी आहेत...

आहे. बऱ्याचदा त्यांचा प्रवृत्ती घट्टा. वतिवचने किंवातात लागू जाते. खोली - लाववती - भेस वचनेच फळ दिवसर घळू आहे. २० वर्षे यय झाले तरी अजुनी त्याचा मुळत अर्ध-वर्तिल फाटत असलेल्या पैयवचय होत आहे.

जडगामती प्रणाली अजत गेली पार वने पुण्याला एका युवदुनीन कोमलत वीवती करीत आहे. फिता बघतू पैयज आहे काय फिता झालेला अजुनू कायम आहे. लवटू किनात दीवट पुण्याला पुण्याला पुण्याला किनात वापयस्य असे त्यांची उरवले आहे. इमडे प्रणालीत यार तिच्या क्वाता अजत कुठताही उरवत गिहलेच नाही. रोज ५ कपी वाजतील याची ते घट घरात असते. अधिक्यामील सहकरीदोलीत वीकेन्डचा फिन काय करणया बापीन पची कल अजतत, टुकटुक प्रफाडीला स्वतःत घडणे घटतू नही. पण किंवाये इम- वीजो मयस्येवत दिवजत अही अणया कट्टे पाडायन कडे वलून ते त्यांच्यातोवत पळवणू जात असते. पुण्याला येतुनी हीटस त्यांची पारणे घडतून घाले आहेत. 'पुण्यात फरट क्व क्व' असा पारकवच वचन मूळ असतो ते तिनू वरतयात आणायनू खीपतून घराता आहे. आपण काही सामाजिक योयतन घाली अशी प्रकल्पिता अनेकयने घट्टीत, पण नेमके काय करणं हे कशी मुचय नाही.

प्रतिक नूदयच. विवाकीटत एमर्या पौलया वलाता त्याने सय नूदयले होत, पण मय मयेच ते खेडले. त्याचा दिवसचा मूळ कार्यक्रम म्हणजे इतर देन मिळाने घेऊन रोज ५०-१०० रुपयांचे देतील सलून त्याचा वलात वाडकार दिवसलोड करणे. त्याच दगदगी कणू हे पालायत अजतत. फेटीदस्तासो २०० रुपे

देऊन रोज सल घेतो घडतून पणे आणि त्याची इन्टरग्राम स्ती करणे हा त्याचा अवडवत छंद. कोणचे पॉलीअर्स किती य ते कसे वाडवकपे हा तीन मित्रांचे गत चर्चा याचामीयाफिरव. काय य कमाई योस्य वरू, खातं य वीय हे जवळये मू. आणखाररगला मुबंन 'नैट' (NEET - Not in Education, Employment or Training) कणुत संकीवते जाते हे त्यांच्या राबोती नाही.

आणि सरतोवेटी, अपनया समलांच्या परिचयाचा, संदेन. घांताम जिल्हयाक्या रिखेडचा. युपीयने वीयस्येची वटते घेऊन अता पार वने पुण्याला सर्वां वरिषोती तयारी करती आहे. युपीयसी नाही तर किमान पायपायसी तरी होऊ या उच्येवर लगनया लबाक्यो तरांपैकी वीरिखील एव आहे.

घरील खाती उदाहरणे (कावे बदलीत आहे) हे अणवक-नाते, तर सणया युवांच्या राबोकी मिळवते प्रतिसिंधिक निदानक आहेत. निमाणे उरक्यावारी मय्या वीड दताकात प्रयय महाराष्ट्रातील आणि निर. भारतवर्ष २२ राज्यतील इतरही तयत-गणयनीन देवययोपी, संसाट. राकवचकी, त्यांचे जीवत जडतून घडवणुकी मी मयती आणि विवाय टीमवतील यड्या राकवचयन लवचकी. त्या दरम्यान हे सत जण विविध रूपत, तरसिलयाचा काही बदलासात आपलाय वारंवार घेतो आहेत. मनकानून घट्ट घट्टये अशी ही वरिषीतमी आहे.

लहान मुलींच्या शारीरिक कुपोषणाबाबत बऱ्याचदा चर्चा होते, बातम्या होतात, ते योग्यच आहे. पण आपल्या युवांच्या व्यक्तित्व कुपोषणाची काय परिस्थिती आहे याची भनक देखील कोणाला नाही. नॅशनल फॅमिली हेल्थ सर्व्हे - ५ च्या आकडेवारीनुसार महाराष्ट्रातील ५ वर्षाखालील बालकांमध्ये कुपोषणाचे (stunting) प्रमाण हे ३५% आहे. मात्र निर्माणद्वारे आम्ही केलेल्या युवांच्या अभ्यासात युवांमधील व्यक्तित्व कुपोषणाचे (languishing) प्रमाण हे ४३% आढळून आले. भारतासाठी हा एक अत्यंत महत्त्वाचा प्रश्न आहे हे लक्षात घेऊन ही परिस्थिती बदलण्यासाठी काय करता येईल याची चर्चा आपण पुढील लेखात करूया.

लेखक 'निर्माण' युवा उपक्रमाचे प्रमुख आहे 'सर्च' या सामाजिक संस्थेचे सहसंचालक आहेत. amrutabang@gmail.com